

AZƏRBAYCANDA NEQATİV UŞAQLIQ TƏCRÜBƏLƏRİNİN YAŞANMA TEZLİYİNİN VƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN ARAŞDIRILMASI

ÜLVİYYƏ MİRZƏYEVA

Azərbaycan Universiteti, dissertant

E-mail: ulviyya.mirzayeva@gmail.com

ulviyya.mirzayeva@au.edu.az

Sağlam bir cəmiyyətə sahib olmaq istəyi hər kəsin istəyi olsa da, əksər hallarda biz buna nail olmaq istiqamətində çox önəmli olan bir məsələni çox zaman diqqətdən qaçıırıq. Bu gün hər bir ailədə, hər bir icmada tərbiyə olunan uşaq sabah həmin cəmiyyətin qurucusuna çevrilir və cəmiyyətdə baş verən bir çox problemlər, istər sosial, istərsə də sağlamlıq problemləri məhz həmin o uşağın necə tərbiyə olunduğunun nəticəsini əks etdirir. Gələcək nəsillərin sosial-iqtisadi, tibbi rifahını düşünürsə gənc nəslin şəxsi keyfiyyətləri və sağlamlığının düzgün formalaşması üçün münbit mühitdə böyüməsinə xüsusi diqqət ayırılmalıdır.

Uşaqılıqda yaşadığımız hadisələr, qazandığımız təcrübələr, həmçinin onların bizə olan mənfi və müsbət təsirləri barədə çoxlu elmi məlumatlar mövcuddur. Bu gün Neqativ Uşaqılıq Təcrübələri (bundan sonra NUT) adlandırdığımız və insanın həyatında ciddi təsirləri olan yaşanmış təcrübələr elmi araşdırmaçıların diqqət mərkəzindədir. NUT-lar uşaqılıq dövründə, yəni 0-18 yaşlar arası dövrdə baş verən zorakılıq, sui-istifadə və ya laqeydlilik, ailədə zorakılığın şahidi olmaq, ailə üzvünün intihara cəhd etməsi, vəfat etməsi, müharibə, təbii fəlakətlər və s. kimi potensial travmatik hadisələrdir. Uşaqılıqda baş verən belə travmatik hadisələr emosional olaraq ağırlı və ya narahatedici olmaqla yanaşı illər boyu davam edən təsirlərə malik ola bilər [1].

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) məlumatlarına əsasən, Neqativ Uşaqılıq Təcrübələri (NUT) uşaqların erkən yaşlarda məruz qala biləcəyi ən intensiv və tez-tez baş verən stress mənbələrindən biridir.

Davranışı öyrənən elm sahələrində və biotibbdə də həyatın erkən illərindəki psixo-sosial stresin fiziki sağlamlıq üzərində uzunmüddətli təsiri hipotetizinə maraq getdikcə artır [2] [3].

NUT ilə bağlı olan uzunmüddətli sağlamlıq və sosial risklərin mövcudluğu danılmazdır. Uzun illər aparılmış araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, bir şəxs nə qədər çox Neqativ Uşaqılıq Təcrübələri barədə məlumat verirsə, həmin şəxsin yetkinlik yaşında ciddi psixi xəstəliyə tutulma ehtimalı da bir o qədər çox olur.

Nigeriyada 2010-cu ildə Bibilola D. Oladeji, Victor A. Makanjuola, Oye Gureje tərəfindən aparılan “Ailə ilə əlaqəli Neqativ Uşaqılıq Təcrübələri psixiatrik pozuntular üçün risk faktorları kimi” araşdırmasının nəticəsində ailədə zorakılığın əks etdirən valideyn cinayəti, valideynlərin psixi xəstəlikləri, valideynlərin narkotik aludəçiliyi kimi mənfi təcrübələri yaşayan uşaqların yetkinlik dövründə psixi sağlamlıq problemləri ilə qarşılaşma ehtimalının daha yüksək olduğu aşkar edilmişdir. Araşdırmaya cəlb olunmuş respondentlərin demək olar ki, yarısı 16 yaşından əvvəl ailə kontekstində Neqativ Uşaqılıq Təcrübəsi yaşadığı barədə məlumat vermişdir [4].

Başqa bir tədqiqatda da ümumilikdə 17.000-dən çox yetkin insanın tibbi nəticələri öyrənildikdən sonra onların uşaqılıqda ailə zorakılığının, sui-istifadə və ya etinasızlıq kimi stressorlarla, yəni bir sözlə NUT-la qarşılaşmış olub-olmamaları araşdırılmışdır. Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, erkən uşaqılıq dövründə, xüsusən 0-5 yaş arası dövrdə davamlı NUT-a məruz qalanlar arasında erkən ölüm hallarının [5], autoimmun pozğunluqların [6] rast gəlinməsi qarşılaşmayanlara görə 2.5 dəfə artıqdır.

ABŞ-da 18–34 yaş arası gənc yetkinlər arasında aparılan başqa bir tədqiqatda göstərilir ki, Neqativ Uşaqılıq Təcrübələri ürək-damar problemlərini və onun səbəblərini formalaşdırma bilər. Ümumiyyətlə ABŞ-da gənc yetkinlər arasında ölümün dördüncü ən yayılmış səbəbi ürək xəstəlikləridir. [7]

Həmçinin 2020-ci ildə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) yayımladığı ən son məlumatlara görə, Azərbaycanda koronar ürək xəstəliyi səbəbindən ölənlərin sayı 33.319 olmuşdur, bu da ümumi ölümlərin 42,39%-ni təşkil edir. Yaşa görə tənzimlənmiş ölüm nisbəti hər 100.000 nəfərə 388.41-dir və bu, kifayət qədər yüksək göstərici Azərbaycanın dünya üzrə 2-ci sırada bərqərar olmasına gətirib çıxarır [8].

Həmçinin son 35 il ərzində Azərbaycanda əhəlinin üzləşdiyi problemlər: müharibə, qaçqınlıq, məcburi köçkünlük, Sovetlər birliyinin dağılması kimi cəmiyyətdə baş verən siyasi-iqtisadi dəyişikliklər kimi halların uşaqılıq dövründə yaşanan çoxşaxəli

NUT-lara səbəb olma ehtimalı danılmazdır.

Son illər, İsraildə yaşayan və Avropadan köç edən insanlarla bağlı bir araşdırma ortaya çıxmışdır. Mühəribə sonrası İsraildə həyat sürən, xüsusən də Holokostda təqib olunan çox sayda yəhudi əsilli köçkünlər arasında xərçəng xəstəliyinin rastgəlmə tezliyinin yüksək olduğu müəyyən edilmişdir. 1940–1945-ci illərdə doğulanların, yəni 5 yaşından əvvəl çox ağır şəraitlərə məruz qalan insanların arasında bu göstəricinin daha yüksək olduğu müşahidə edilmişdir. Bu şəxslərdə xərçəng xəstəliyinə tutulma hallarının mühəribədən öncə dünyaya gəlmiş insanlara nisbətən 3,5 dəfə yüksək olduğu məlum olmuşdur [9].

Bu gün beynəlxalq təcrübədə yuxarıdakı kimi bir çox məsələlərdə NUT-un rolu araşdırılır.

Bu istiqamətdən yanaşmanın geniş vüsət alması və bu gün Azərbaycanın kardiovaskulyar xəstəliklər reytingində ikinci sırada olması və yuxarıda qeyd etdiyimiz sosial siyasi dəyişikliklər bizi Azərbaycanda 0-18 yaş qrupu əhali arasında NUT-un yaşanma tezliyini araşdırılması sahəsində tədqiqat aparacağımıza təkan verdi.

Tədqiqat aləti olaraq ACE-Q beynəlxalq sorğu aləti seçildi. Alətin respondentlərin özləri tərəfindən heç bir kənar müdaxilə olmadan asanlıqla doldurulması, anonimliyini onu tədqiqat üçün əlverişli etmişdir. Neqativ Uşaqlıq Təcrübələri Sorğusu (ACE-Q) 18 yaşından əvvəl müştərinin yaşadığı mənfi və ya travmatik təcrübələri ölçmək üçün 10 maddədən ibarət bir alətdir. ACE-Q, müştərinin uşaqlıqda psixoloji, fiziki və cinsi istismara məruz qalmasını, həmçinin ailə daxilindəki disfunksiyaları, o cümlədən ev zorakılığı, narkotik istifadə və həbsə girmə hallarını yoxlayır. [10]

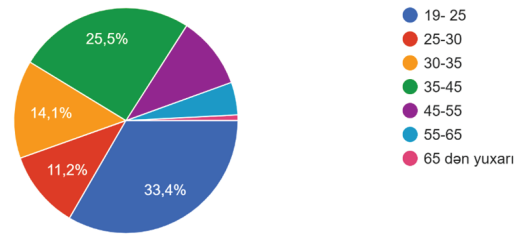
Felitti V. J., Anda, R. F., Nordenberg D, Williamson D. F., Spitz A. M., Edwards V., Koss M. P., & Marks J. S. tərəfindən tərtib edilmiş bu alət 1998-ci ildə "Uşaqlıqda istismar və ailə disfunksiyasının yetkinlərdə ölümlərin aparıcı səbəbləri ilə əlaqəsi. Neqativ Uşaqlıq Təcrübələrinin (ACE) Araşdırılması" adlı tədqiqatda da istifadə edilmiş və həmin tədqiqatın nəticəsi Amerika "Preventiv Tibb" jurnalında dərc edilmişdir [11].

2024-cü ilin avqust-oktyabr ayları arasında apardığımız tədqiqatımızda 491 nəfər 18 yaşından yuxarı olan respondent iştirak etdi. Respondentlərin suallara tam səmimi və sərbəst şəkildə cavab vermələri üçün sorğu anonimlik təmin edilməklə həyata keçirildi.

Azərbaycan konteksti nəzərə alınaraq şəhər və kənd yerlərində əhalinin yaşama, təhsil, məlumatlılıq səviyyəsinin müxtəlif olmasını nəzərə alaraq, respondentlərin öz uşaqlıq dövrünü kənd və ya şəhərdə keçirmələri barədə də sual anket hissəyə əlavə edildi. İştirak edənlərin 50.2 %-nin şəhər, 19.6 %-nin rayon mərkəzi, 24.2 %-nin öz uşaqlıq dövrlərini kənddə keçirdikləri müəyyən edildi.

Sorğuda 19-65 yaş və daha böyük yaş qrupundan olan respondentlər iştirak etdilər. Onların yaş qrupları üzrə bölgüsü aşağıdakı diaqramda göstərilirdi kimidir:

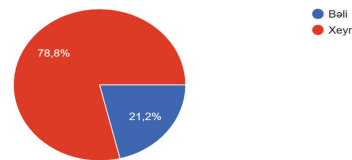
Neçə yaşınız var?
491 otaer

Həmçinin respondentlər içərisində müəllim, həkim, vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri, reabilitasiya mütəxəssisləri, fermer, mühəndis, hüquqşünas, müxbir, dövlət qulluqçusu, saç ustası, vergi müfəttişi, tələbə, işsiz insanların da olduğu çox geniş bir spektri əhatə edir.

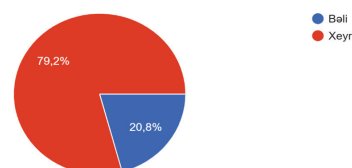
ASE-Q sorğu alətinin ilk sualı respondentlərin evdə 18 yaşınadək hər hansı emosional zorakılıqla üzləşib-üzləşməmələrini araşdırmaq məqsədi daşıyır və cavab olaraq 21.1% sualı "bəli" deyər cavablandırmışdır və uşaqlıq dövründə emosional zorakılıq yaşadığını təsdiqləmişdir.

1. Həyatınızın ilk 18 ilində valideyn və ya evdəki başqa bir şəxs tərəfindən tez-tez ..... söyülüb, təhqir edilib, aşağılanıb və ya y...nib ki, sənə qarşı fiziki zorakılıq edəcəyindən qorxmuşan
491 otaer

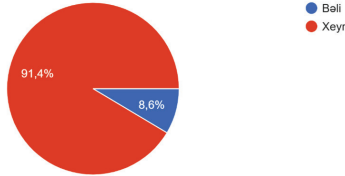
İkinci sualda ailədaxili fiziki zorakılığa məruz qalma halı araşdırılmışdır. 20.8% şəxsin valideynləri və ya onlarla yaşayan hər hansı bir şəxs tərəfindən fiziki zorakılığa məruz qaldığı aydın olmuşdur.

2. Həyatınızın ilk 18 ilində Valideyn və ya evdəki başqa bir şəxs tərəfindən tez-tez ..... nəyisə sənə tullayıb, şillə vurub, silkələyib ...an
491 otaer

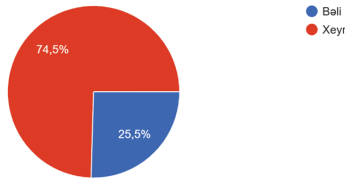
3-cü sualda respondentdən 5 yaş böyük insan tərəfindən 18 yaşınadək seksual nəvazişə və ya cinsi zorakılığa məruz qalma halları araşdırılarkən 8.6% respondentin məruz qalma halları müəyyən edilmişdir. Buraya seksual xarakterli toxunma, nəvaziş, ənənəvi və qeyri-ənənəvi cinsi zorakılıq halları aid edilir.

3. Həyatınızın ilk 18 ilində səndən 5 yaş böyük insan nə vaxtsa ..... sənə toxunub, nəvaziş göstərib və ya seksual xarakterli başqa hərəkətlər e...ginal əlaqədə olub və ya olmamışdır?
491 otvet

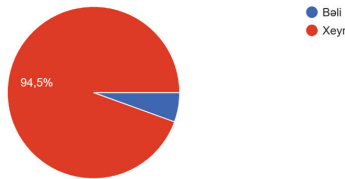
4-cü olaraq uşaqılıq dövründə çox geniş yayılmış və zərərli olması hesab edilməyən və bir çox hallarda NUT hesab edilməyən sevgisizlik, qayğıdan məhrum olma kimi etinasızlığa məruz qalma halları araşdırılır. 25.5 % respondent etinasızlıqla üzləşdiyini etiraf etmişdir.

4. Həyatınızın ilk 18 ilində tez-tez hiss etməsən ki..... ailəndə heç kim sənə sevmir, özəl hiss etməir ...i göstərmir, dəstək göstərmir, onlar arasında bağlılıq yoxdur
491 otvet

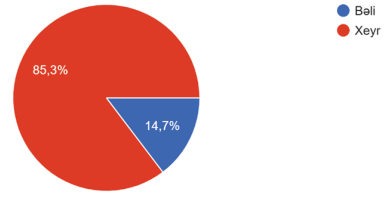
5-ci sual daha ciddi və görünən ac qalma, gigiyyəna qaydalarına əməl edilməməsi, valideyn laqeydliyi (valideynlərin içki aludəçiliyi kimi hallarda) kimi etinasızlıq əlamətlərini araşdırır. Respondentlərin 5.5 %-i bu sualı “bəli” deyər cavablandırmışdır.

5. Həyatınızın ilk 18 ilində tez-tez hiss etməsən ki..... ac qalmısan, cirkli paltarlar geyinməsən, sənə qoruyan ...r, ehtiyacın olduğunda sənə həmişə götürməyiblər
489 otvetov

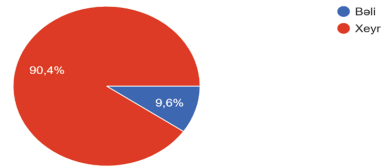
Bildiyimiz kimi valideyn boşanmaları da göstərdikləri təsirə görə uşaqılıqda yaşanan NUT hesab olunur. 6-cı sual məhz bu məsələni araşdırır. Respondentlərin 14.7 %-i tək valideynli ailədə yaşadıkları barədə məlumat vermişdir.

6. Həyatınızın ilk 18 ilində valideynlərin nə vaxtsa ayrı yaşayıblar və ya ayrılıblar
491 otvet

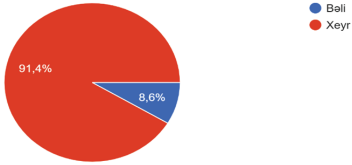
7-ci sual valideyn tərəfindən göstərilən fiziki zorakılığın davamlı olma hallarını araşdırır. 9.6 % respondent yaşanan fiziki məruz qalmanın davamlı olduğunu söyləmişdir.

7. Həyatınızın ilk 18 ilində anan və ya ögey anan tez-tez səni itələyib, şillələyib, nəyisə səni atıb və ya bəzən və ya tez...bir neçə dəqiqə davamlı olaraq vurub, bıçaqla təh...
489 otvetov

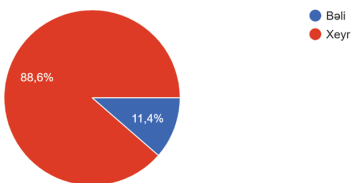
8-ci sual respondentin zərərli vərdişləri olan bir şəxslə uşaqılıq dövründə münasibətinin olub-olmamasını aydınlaşdırır. 8.6 % respondent həyatlarının ilk 18 ilində alkoqol və ya narkotik problemi olan bir insanla bir yerdə yaşadığını söyləmişdir.

8. Həyatınızın ilk 18 ili ərzində sən alkoqol problemi və ya narkotik istifadə edən bir şəxslə nə vaxtsa bir yerdə yaşamısan?
491 otvet

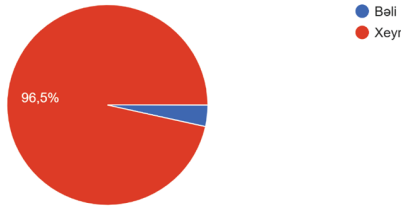
9-cu sualda NUT hesab edilən ailədə psixi xəstələrin, əqli əlilliyi olan insanın olma ehtimalı və ya suisidə cəhd araşdırılır. 11.4 % respondent sualı “Bəli” deyər cavablandırmışdır.

9. Həyatınızın ilk 18 ili ərzində ailə üzvlərindən kimsə depressiyada olub və ya əqli problemlili olub və ya suisidə cəhd edib?
491 otvet

Ailə üzvlərindən kiminsə həbsdə olması ehtimalını araşdıran 10-cu suala respondentlərin 3.5 %-i müsbət cavab vermişdir.

10. Həyatınızın ilk 18 ili ərzində ailə üzvlərindən kimsə həbsdə olub?
491 rəbət

Yaşanılan NUT-ların sağlamlığa təsirinin öyrənilməsi üçün məlumatlar əldə edildikdən sonra hər bir iştirakçının topladığı ballar hesablandı və buna əsasən onların sağlamlıq riskləri, narkotik asılılığı və içki aludəçiliyi kimi hallara məruz qalma riski müəyyən edildi.

Respondentin balının yüksək olması (4 bal və daha yüksək) klinik əhəmiyyət kəsb edir, onun daha çox uşaqlıq dövrü mənfi təcrübələr yaşadığını və sağlamlıq, sosial və ya digər rifah problemlər üçün daha yüksək riskin olduğunu göstərir.

Tədqiqatımızın nəticəsi olaraq respondentlərin 1 və daha artıq bal alaraq ailədaxili NUT-a məruz qalması prevalensinin 48.8%, NUT-la qarşılaşmamış respondentlərin prevalensinin 51.2%, olması məlum oldu.

Ballar üzrə prevalensə gəldikdə isə respondentlərin 31%-i bir NUT, 23.8%-i iki NUT, 16.3%-i üç NUT, 12.1%-i dörd NUT, 6.3%-i beş NUT, 5.4%-i altı NUT, 1.3%-i yeddi NUT, 1.7%-i səkkiz NUT barədə məlumat verir.

Beynəlxalq tədqiqatlara əsasən ACE-Q balı 0 olan insanlarla müqayisədə, ACE-Q balı 4 olan şəxslərin siqaret çəkmə ehtimalı iki dəfə, depressiya yaşama ehtimalı 5 dəfə, alkoqol asılılığı ehtimalı 7 dəfə, narkotik maddə istifadəsi ehtimalı 10 dəfə və intihara cəhd etmə ehtimalı 12 dəfə daha çoxdur.

Ümumilikdə tədqiqatımızın nəticəsi həyatlarının ilk 18 ilində NUT yaşamış insanların 26.8% də (bütün NUT yaşayanlar içərisində 64 nəfərdə 4+ bal qeyd olunmuşdur) yüksək riskin olduğunu göstərir.

Bu mövzuda olan beynəlxalq araşdırmalarda bütün böyükklərin əksəriyyəti (52%-75%) ACE-Q üzrə bir və ya daha yüksək bal alır (CDC, 2010; Edwards və digərləri, 2007; Ford və digərləri, 2011; Ramiro və digərləri, 2010; Rothman, Bernstein və Strunin, 2010). [12]

Başqa bir beynəlxalq tədqiqatda bu prevalensi araşdırmış olan digər tədqiqatlar (22 ölkədən 206

tədqiqat) öyrənilmişdir. Nəticədə NUT-ların beş səviyyəsinin ümumi prevalensi aşağıdakı kimi olmuşdur: NUT yaşamayanlar- 39.9%; bir NUT üçün 22.4%; iki NUT üçün 13.0%; üç NUT üçün 8.7% və dörd və ya daha çox NUT üçün 16.1% . [13]

Hughes və həmmüəlliflərinin 2017-ci ildə apardığı başqa bir tədqiqatda ümumi əhalinin az bir hissəsinin (5%-10%) 4 və ya daha yüksək bal alması diqqətə çatdırılır [14].

Beləliklə, müxtəlif araşdırmalara nəzər saldıqımızda məlum olur ki, NUT-lar bütün populyasiyalarda ümumi əhali arasında geniş yayılmışdır, lakin onların prevalensi fərqliliklər göstərir.

NUT-lar fərdi rifah, əhalinin sağlamlığı üçün əsas təhdidlərdən biridir. Buna görə də bu gün bu problemə qlobal miqyasda və təcili həll edilməli bir sosial məsələ kimi yanaşılması labüddür. Bu gün kifayət qədər öyrənilən NUT-ların həm yaxın, həm də uzaq gələcəkdə insan sağlamlığına, onun sosial rifahına göstərdiyi təsiri nəzərə alaraq, bunun qarşısının alınması üçün strategiyaların, həm də nəticəyə müdaxilələrin hazırlanması cəmiyyətin qarşısında duran bir sosial problemdir. Yayılmanı azaltmaq və NUT-un təsirlərinin şiddətini yüngülləşdirmək üçün, gələcək nəsillərin sağlamlığına olan zərərli təsirləri azaltmaq üçün hər bir populyasiya daxilində yaşanılan NUT-ların öyrənilməsi, xüsusiyyətlərinin araşdırılması, müxtəlif əhali qrupları arasında prevalensin öyrənilməsi, sosial-demografik xüsusiyyətlərin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu hədəfli profilaktik tədbirlərin planlanması və həyata keçirilməsi üçün zəmin yaradır və hər qrup üçün məhz onun ehtiyaclarına uyğun tədbirlərin tətbiq edilməsinə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Ulviyya Mirzayeva *SOCIAL ISSUES*, Vol.1, No.1, 2023, pp.78-86 <https://au.edu.az/userfiles/uploads/9b1552de661171b5782477f3319348a1.pdf>
2. Matthews, K.A. and Gallo, L.C. (2011) *Psychological Perspectives on Pathways Linking Socioeconomic Status and Physical Health. Annual Review of Psychology*, 62, 501-530. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.psych.031809.130711>
3. Zeidner, M. and Matthews, G. (2005) *Evaluation Anxiety: Current Theory and Research. In: Elliot, A.J. and Dweck, C.S., Eds., Handbook of Competence and Motivation*, Guilford Press, London, 141-163.

4. Oladeji, Bibilola & Makanjuola, Victor & Gureje, Oye. (2010). Family-related adverse childhood experiences as risk factors for psychiatric disorders in Nigeria. *The British journal of psychiatry : the journal of mental science*. 196. 186-91. 10.1192/bjp.bp.109.063677.

5. Anda RF, Dong M, Brown DW, Felitti VJ, Giles WH, Perry GS, Valerie EJ, Dube SR. The relationship of adverse childhood experiences to a history of premature death of family members. *BMC Public Health*. 2009 Apr 16;9:106. doi: 10.1186/1471-2458-9-106. PMID: 19371414; PMCID: PMC2674602.

6. Dube SR, Fairweather D, Pearson WS, Felitti VJ, Anda RF, Croft JB. Cumulative childhood stress and autoimmune diseases in adults. *Psychosom Med*. 2009 Feb;71(2):243-50. doi: 10.1097/PSY.0b013e3181907888. Epub 2009 Feb 2. PMID: 19188532; PMCID: PMC3318917)

7. Jackson DB, Testa A, Woodward KP, Qureshi F, Ganson KT, Nagata JM. Adverse Childhood Experiences and Cardiovascular Risk among Young Adults: Findings from the 2019 Behavioral Risk Factor Surveillance System. *Int J Environ Res Public Health*. 2022 Sep 16;19(18):11710. doi: 10.3390/ijerph191811710. PMID: 36141983; PMCID: PMC9517189.

8. <https://www.worldlifeexpectancy.com/azerbaijan-coronary-heart-disease>

9. Lital Keinan-Boker, Neomi Vin-Raviv, Irena Liphshitz, Shai Linn, Micha Barchana, *Cancer Incidence in Israeli Jewish Survivors of World War II, JNCI: Journal of the National Cancer Institute, Volume 101, Issue 21, 4 November 2009, Pages 1489–1500, <https://doi.org/10.1093/jnci/djp327>*.

10. <https://novopsych.com.au/assessments/diagnosis/adverse-childhood-experiences-questionnaire-ace-q/>

11. Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P., & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. *The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245–258. [https://doi.org/10.1016/s0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/s0749-3797(98)00017-8)

12. <https://novopsych.com.au/assessments/diagnosis/adverse-childhood-experiences-questionnaire-ace-q/>

13. Madigan, S., Deneault, A. A., Racine, N.,

Park, J., Thiemann, R., Zhu, J., Dimitropoulos, G., Williamson, T., Fearon, P., Cénat, J. M., McDonald, S., Devereux, C., & Neville, R. D. (2023). Adverse childhood experiences: a meta-analysis of prevalence and moderators among half a million adults in 206 studies. *World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 22(3), 463–471. <https://doi.org/10.1002/wps.21122>

14. Hughes K, Bellis MA, Hardcastle KA, Sethi D, Butchart A, Mikton C, Jones L, Dunne MP. The effect of multiple adverse childhood experiences on health: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Public Health*. 2017 Aug;2(8):e356-e366. doi: 10.1016/S2468-2667(17)30118-4. Epub 2017 Jul 31. PMID: 29253477.

XÜLASƏ

Məqalədə bu gün uzun zamandakı təsirlərinə görə dünya təcrübəsində çox geniş araşdırılmaqda olan Neqativ Uşaqlıq Təcrübələrinin Azərbaycanda rastgəlmə tezliyi və digər xüsusiyyətlərinin araşdırılması məqsədilə aparılmış tədqiqatın nəticəsindən bəhs edilir. Neqativ Uşaqlıq Təcrübələrinin yaxın və uzaq gələcəkdə insan sağlığı üzərində təsirlərinə aid olan müxtəlif araşdırmalar mövcuddur. Bu araşdırmaların nəticələrinə görə uşaqlıqda Neqativ Uşaqlıq Təcrübələri yaşayan insanların gələcəkdə narkotik istifadəsi də daxil olmaqla, bir sıra zərərli vərdişlərə aludə olma, psixi xəstəliklər və ürək-damar xəstəliyinə tutulma ehtimalı digərlərinə görə bir neçə dəfə çoxdur. Məqalədə bu sahədə aparılan bəzi beynəlxalq tədqiqat işlərinin nəticələri Azərbaycan-dakı tədqiqatın nəticəsi ilə müqayisəli şəkildə təsvir edilmişdir.

Həmçinin Azərbaycanda Neqativ Uşaqlıq Təcrübələrinin yaşanma tezliyi (prevalensi) araşdırılaraq həyatının ilk 18 ilində belə təcrübələri yaşamış insanlar arasında risk qrupuna daxil olan insanların faiz dərəcəsi müəyyən edilmiş, məhz hansı təcrübə və ya zorakılıqların yaşandığı, bu təcrübələrin ailə daxili və ya cəmiyyətlə əlaqədar olması və s. kimi suallara cavab axtarılmışdır.

Açar sözlər: Neqativ Uşaqlıq Təcrübələri, uşaqlara qarşı zorakılıq, mənfi uşaqlıq təcrübələri, boşanmanın uşaqlara təsiri, NUT-un səbəb olduğu sağlamlıq riskləri, erkən ölüm, erkən kardiovaskulyar xəstəliklər, NUT.

Ulviyya Mirzayeva

Investigation of the prevalence and characteristics of Adverse Childhood Experiences in Azerbaijan
SUMMARY

The article discusses the results of a study conducted to investigate the frequency and other features of Adverse Childhood Experiences (ACEs) in Azerbaijan. These experiences are currently being widely studied globally due to their long-term effects. Numerous investigations have explored the impact of ACEs on human health, both in the short term and long term. According to the findings, individuals who have experienced ACEs are several times more likely than others to develop harmful habits, such as drug use, mental illness, and cardiovascular diseases in the future. Additionally, the article compares the results of international research studies in this field with findings from research conducted in Azerbaijan.

The prevalence of ACEs in Azerbaijan was also examined, and the percentage of individuals in the risk group - those who experienced such adversities in their first 18 years - was determined. The study sought to answer questions regarding the nature of these experiences, whether they involved intra-family or societal violence, and other related factors.

Keywords: *Adverse Childhood Experiences, violence against children, effects of divorce on children, health risks caused by ACEs, early death, early cardiovascular diseases, ACE*

Ульвия Мирзаева

Исследование распространенности и характеристик негативного детского опыта в Азербайджане
РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются результаты исследования, проведенного с целью изучения частоты и других характеристик негативного детского опыта в Азербайджане, который в настоящее время широко изучается в мировой практике из-за его долгосрочных последствий. Существует множество исследований, посвященных влиянию негативного детского опыта на здоровье человека в краткосрочной и долгосрочной перспек-

тиве. Согласно результатам этих исследований, люди с негативным детским опытом в несколько раз чаще развивают ряд вредных привычек, таких как употребление наркотиков, психические заболевания и сердечно-сосудистые заболевания. В статье также представлены результаты некоторых международных исследований, проведенных в этой области, в сравнении с данными исследований, проведенных в Азербайджане.

Кроме того, была исследована распространенность негативного детского опыта в Азербайджане, а также определен процент людей в группе риска среди тех, кто пережил такие травмы в возрасте до 18 лет. Были заданы и предоставлены ответы на вопросы о том, какой именно опыт или насилие были пережиты, связаны ли эти события с семьей или обществом и т. д.

Ключевые слова: *Негативный детский опыт, насилие в отношении детей, влияние развода на детей, риски для здоровья вызванные НДО, преждевременная смерть, ранние сердечно-сосудистые заболевания.*